
ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.52

Байдиков І.А.

Розвиток природоохоронної справи в Україні як передумова створення її національної екомережі

Розглянуто ряд історично зумовлених чинників та передумов становлення та розвитку природоохоронних ідей як основи для формування екомережі в межах сучасної території України. Виокремлено та проаналізовано ряд етапів розвитку природоохоронної справи в Україні з часів Київської Русі (9-12 ст.). Показані особливості розвитку мережі природоохоронних об'єктів України і представлений ряд основних схем охорони природи. **Ключеві слова:** екомережа, заповідник, природоохоронна справа, природоохоронний об'єкт.

Байдиков И.А. развитие природоохранного дела в Украине как предпосылка развития её национальной экосети. Рассмотрен ряд исторически обусловленных факторов и предпосылок становления и развития природоохранных идей как основы для формирования экосети в границах современной территории Украины. Выделены и проанализированы ряд этапов в развитии природоохранного дела в Украине со времён Киевской Руси (9-12 ст.). Показаны особенности развития сети природоохранных объектов Украины и представлен ряд основных схем охраны природы. **Ключевые слова:** заповедник, природоохранное дело, природоохранный объект, экосеть.

Baydikov I. The Nature conservation development in Ukraine as a precondition of the National econetwork formation. Considered in the article is the series of historically conditioned factors and preconditions of formation and evolution of nature conservation ideas as the basis for econetwork formation within modern territory of Ukraine. The stages of nature conservation development in Ukraine from Kyiv Rus period till present are defined and analyzed. The peculiarities of development of network of nature conservation objects in Ukraine are shown and a series of main schemes of nature conservation is represented. **Key words:** reservation, nature conservation development, nature conservation object, econet.

Вступ. Екомережу будь-якого регіону можна розглядати як територіально-акваторіальне просторове структурне поєднання різномісних ландшафтів. Загальною метою створення екомережі є збереження ландшафтного і пов'язаного з ним біорізноманіття, а також охорона, відновлення та захист ландшафтних комплексів (ЛК) від збурюючого впливу чинників навколишнього середовища.

Перші спроби обґрунтування і створення примітивних природоохоронних систем в межах сучасної території України в історичному плані можна прослідкувати вже з початку заселення і освоєння її першими людьми. Важливе значення тут мав розвиток різних вірувань, в основу яких було покладене шанування природи як божественного й життєдайного начала. Так, зокрема, вже слов'янсько-язичники Київської Русі присвячували богам найкрасивіші й найвизначніші природні об'єкти. Сюди відносилися гірські вершини, височини, гроти, долини, ліси або окремі гаї тощо. При цьому перевага віддавалась тим з них, які були **найдикишими** [2] і знаходилися на значній відстані від людських поселень. Загалом, поєднання цих сакральних об'єктів на певній території утворювало своєрідну "природоохоронну" мережу, функціональність якою зумовлювалась численними табу і заборонами на будь-яку господарську діяльність в її межах. Зокрема, це було зумовлене і перетворюючим впливом господарства на природні ландшафти, які в цілому були священними для тогочасних людей.

Антропогенний вплив на природу України зростав упродовж віків [4]. Спочатку це був вплив збиральництва, полювання, рибальства (палеолітично-мезолітичний етап). Далі став позначатися вплив землеробства (неоліт) та скотарства, зокрема кочового (до середньовіччя). На зміну спорадичному рільництву (15-17 ст.) прийшло осіле землеробство, розвитку набули транспорт і переробна промисловість (з 18 ст.). Природні умови лісостепової і степової зон України (великі лісові масиви мішанолісової та широколистянолісової зон, багаті лучно-степові пасовища і родючі чорноземні й темно-каштанові ґрунти) були сприятливими чинниками розвитку тут господарства у різні часи.

Значні зміни ландшафтів території сучасної України у 18-19 ст. з розвитком капіталістичних відносин і зумовленого цим збільшення антропогенного тиску на ЛК зумовили виникнення та формування перших природоохоронних ідей. Зокрема, це стосувалося ідеї створення заповідників з метою збереження й наукового вивчення природи “у її первинній недоторканості у вигляді її найтипівіших формацій” (Г.А. Коженников, цитується за [2]). Цю ідею можна вважати однією з важливіших передумов створення екомереж.

СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.). ПЕРШІ ЗАПОВІДНІ ОБ’ЄКТИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Першими заповідними об’єктами у їх сучасному розумінні можна вважати ліси, що охоронялися, при монастирях. Такими у межах України були: ліс на р. Ворсклі (Охтирський монастир), урочище крейдяної сосни (Святогірський монастир), Голосіївський ліс, Конча-Заспа тощо. Заповідне значення мали також мисливські угіддя для знаті та створювані лісові дачі й парки.

Перші заповідні мисливські угіддя виникли вже у часи Київської Русі. Зокрема, такими були місця полювання київських князів (“Звіринець” в урочищі Соколинний ріг), мисливські угіддя князя Юсупова у Криму (урочище Великий Бабучан) площею 800 десятин (874 га), Царська охота в Криму [2]. Природоохоронне значення таких об’єктів зумовлене їх функцією як місць розмноження диких тварин.

Початок створенню в Україні штучних лісонасаджень (лісових дач, парків і лісосмуг) було покладено в середині 19 ст. Так, в 1846 р. відкрилася Бердянська дача, де під лісонасадження відведено 804 га, в 1899 р. – Алтагирська лісова дача площею 816,2 га. Починаючи з 1895 року в Дніпровському повіті Таврійської губернії насаджувалися лісосмуги [10].

Значного поширення на території сучасної України у другій половині 18 ст. та в 19 ст. набуло закладання дендропарків. Найвідомішими з них були Асканія-Нова, Батурін, Веселі Боковеньки, Олександрія, Софіївка, Тростянецький, Устинівка, Савранський. Загалом до 1917 року в Україні нараховувалося близько 150 приватних дендропарків. Після Громадянської війни їх залишилося кілька десятків [1, 2, 6]. Створення штучних лісонасаджень в межах території сучасної України мало у порівнянні з більшістю інших видів господарської діяльності здебільшого позитивний вплив на природу, зокрема, сприяло зростанню різноманітності природної біоти. Проте зазначені об’єкти призначалися насамперед для охорони естетичного потенціалу (природної краси) певних територій і не мали вираженої природоохоронної мети.

Одним з перших у класичному розумінні заповідників, призначених для охорони і наукового вивчення незмінених та малозмінених ландшафтів, поряд з

“Асканією-Нова”, можна визнати заповідник, заснований у 1894 році в межах ділянки Старобільського степу, що була виділена урядом В.В. Докучаєву для досліджень природних степових ландшафтів. Тут зокрема було виділено кілька добре збережених ділянок сухого ковилово-типчакового степу. Також в 1900 році Докучаєв отримав ділянку різнотравно-типчаково-ковилових степів із володінь херсонського землевласника Адлера – Деркульську ділянку.

Загалом період від другої половини 19 ст. до початку 20 ст. відзначається в Російській імперії та її українській складовій значним піднесенням природоохоронних настроїв, зокрема серед великих землевласників, а також виникненням природоохоронних товариств.

Так, в 1886 році граф Володимир Дзедушицький засновує біля села Пеняки під Бродами в Тернопільському воєводстві лісовий резерват “Пам’ятка Пеняцька” площею 20 гектарів.

В 1914 році граф Кочубей заповідає 160 десятин (близько 174,4 га) Карлівського бору біля Диканьки. В межах Полтавської губернії приватні заповідники були засновані також в урочищі Зруб біля Диканьки та на цілині в Стрюківській економії Костянтиноградського повіту [2].

На початку ХХ століття виникає Хортицьке товариство охорони природи (ХТОП), члени якого викупили і взяли під охорону дніпровські скелі біля сіл Кічкас і Хортиця, кручі острова Хортиця.

В 1913 році Кримським товариством натуралістів і любителів природи було заповідано степову ділянку біля Сімферополя в дев’яти верстах (приблизно 19,2 км) від Сімферопольського шосе.

Загалом, в перше десятиріччя ХХ сторіччя в Україні приватними особами, природоохоронними товариствами і державою було спеціально заповідано для охорони природи близько 40 об’єктів дикої природи.

Розвиток природоохоронної справи в Російській імперії зумовив створення в березні 1912 року Постійної природоохоронної комісії під егідою Російського географічного товариства. Результатом роботи комісії став перший проект географічної мережі заповідників і національних парків Російської імперії. В Україні пропонувалися до заповідання: Святі гори на Сіверському Дінці, Старобільський степ, Асканія-Нова. Проте ускладнення внутрішньополітичної ситуації в країні, вступ Росії в Першу світову і Громадянську війни не дали можливості втілення цього проекту у життя. Практично припинилася до кінця Громадянської війни і природоохоронна діяльність в Україні.

РОЗВИТОК ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

В ПЕРІОД 1921-22 рр.-22 червня 1941 року

Наступним періодом розвитку природоохоронної справи в межах сучасної України можна визначити проміжок між кінцем Громадянської (1921-22 роки) і початком Великої Вітчизняної війни (1941 рік). В цей період на всій території сучасної України створюються природоохоронні об’єкти різного рангу (табл. 1).

Проте в передвоєнний період (1933-1937 роки) в УРСР межі територій існуючих природоохоронних об’єктів були переглянуті. Внаслідок цього із заповідного фонду республіки були вилучені всі землі придатні для сільськогосподарського використання. Загалом в цей період зі складу заповідників було вилучено 20 тис. га земель, що складало близько 40% площі заповідних територій УРСР. Деякі заповідники припинили своє існування взагалі.

Так, зі складу Чорноморського заповідника Інституту Асканія-Нова для

Таблиця 1.

**Розвиток мережі природоохоронних об'єктів в Україні
за період 1921-1940 років за даними [2, 7]**

Час заснування природоохоронного об'єкта	Назва і ранг природоохоронного об'єкта	Місце розташування природоохоронного об'єкта
25 грудня 1921 року	Заповідник “Конча-Заспа”	Київська губернія
3 жовтня 1922 року	Заповідані вісім рибних угідь на Дніпрі	
	Кучугурський лиман	Одеська губернія
17 травня 1924 року	Створено Карадазький національний парк	Кримська автономна республіка
20 серпня 1925 року	Історико-культурний заповідник “Могила Т.Г. Шевченка”	Черкаська область
1923 рік	Канівський лісостеповий заповідник	Черкаська область
1927 рік	Чорноморський біосферний заповідник	Херсонська, Миколаївська області
18 травня 1928 року	Природний заповідник місцевого значення “Кам’янські кучугури”	Запорізька область
10 січня 1928 року	Пам’ятка природи місцевого значення “Садиба графів Кочубеїв”	Чернігівська область
5 квітня 1927 року	Заповідник місцевого значення “Кам’яні могили” (600 га)	Запорізька, Донецька області
	Заповідано 600 га в межах Білосарайської коси	Донецька область
	Заповідано схили на берегах р. Кальчик (5 га)	Донецька область
26 вересня 1936 року	Заповідник “Хомутовський степ”	Донецька область
25 березня 1938 року	Природний заповідник “Кам’яні могили”	Запорізька, Донецька області
29 лютого 1938 року	Заповідані Провальська цілина, Саур-могила, Гори Артема	Донецька область
23 лютого 1939 року	Заповідані Карлівська і Михайлівська цілина, схили р. Великий Бурлук, Мале Перещепинське болото	Сумська, Харківська області
27 грудня 1940 року	Заповідано Стрільцівський степ	Луганська область
1934 рік	Костопільський бобровий резерват	Рівненська область біля м. Костополя на р. Горині
30-ті роки	Резервати для охорони первинного лісу	Околиці м. Луцька
	Резерват для охорони міграцій лосів (930 га)	Околиці м. Шацька

ведення підсобного господарства була передана ділянка “Буркути” площею 7664 га, 2500 га на Ягорлицькому півострові передано радгоспу “Каракульекспорт”, 4714 га на острові Джарилгач передано колгоспам. Загалом, втрати Чорноморського заповідника склали 15 тис. га земель.

Зі складу Азово-Сиваського заповідника на острові Бірючому було вилучено і передано колгоспам Генічеського району 1500 га земель; в Сивашах 3 га земель було передано радгоспу імені Фрунзе. Також зі складу Азово-

Сиваського заповідника в цей період були вилучені більша частина острова Чурюк і половина острова Куюк-Тук в Сиваші, Білосарайська коса [2].

Разом з тим у 1931 і 1936 рр. урядом УРСР надано дозвіл на вилов риби та сінокосіння у межах степових заповідників, що також сприяло їх поступовій деградації.

Як вже зазначалося, деякі заповідники в цей період втратили природоохоронний статус і припинили своє існування. Так, припинили своє існування з 1933 року заповідник “Асканія-Нова”, на основі якого створено інститут сільськогосподарського профілю і з 1938 року – заповідник місцевого значення “Кам’яні Могили” [1]. Влітку 1934 року припиняє існування заповідник “Конча-Заспа”, на території якого починають будувати урядові дачі.

Загалом у 1938 р. в УРСР нараховувалося 6 заповідників і 1 національний парк.

Інша ситуація у природоохоронній сфері складалася на території Західної України. Тут вже в 1937 р. було запропоновано проект мережі ботанічних резерватів в межах Волинської і Рівненської областей (проект С.Мацка). Частина цих об’єктів мала заповідний статус: грабовий ліс “Князь-Багно”, “Юлано” та інші.

Загалом у Західній Україні в 1939 році нараховувалось близько 130 природних резерватів. З них 35 резерватів (25 лісових і 10 полонинних) на Закарпатті, 22 – у Львівській області, 30 – в Станіславській області, 19 – в Тернопільській області (лісові, степові, скельні, водні, фауністичні), 6 – у Волинській області (лісові, степові) та один Національний парк “Чорногорський” (1536 га). До 1938 року чехословацькою владою на території сучасної Закарпатської області засновано ще 34 резервати (лісові, полонинні, скельні) [2].

Значного розвитку в Західній Україні також отримала охорона пам’яток природи. Так, у 1935 році під охорону держави (на той час Польщі) було взято: у Львівському воєводстві – 78 вікових дерев, у Станіславському – 12, в Тернопільському – 13 (66) вікових дерев.

З приєднанням західноукраїнських територій на початку 40-х років 20 ст. до складу СРСР більшість з наявних тут заповідних об’єктів, у т.ч. і Національний парк припиняють своє існування. Так, в межах деяких з них, як то “Пам’ятка Пеняцька”, ліс був частково вирубаний вже у 1940 році.

Натомість на території Західної України вже 21 грудня 1940 року утворені заповідники “Чорногора” і “Горгани” в Станіславській області (зведення лісів у цих заповідниках почалася вже з 31 січня 1941 року після видання закону РНК УРСР про вирубування лісу в їх межах).

25 січня 1941 року було створено 13 заповідних об’єктів на території теперішньої Львівської області.

25 березня 1941 року – 7 заповідних об’єктів на Тернопільщині.

13 березня 1941 року Рівненським облвиконкомом поновив Костопільський бобровий заповідник місцевого значення.

ВОЄННИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ (червень 1941 року – жовтень 1944 року)

З початком Великої Вітчизняної війни і з приходом німців на територію України створення природоохоронних об’єктів припинилося. Натомість, починається майже тотальне розграбування і знищення природи заповідних територій. Так, німцями були здійснені масштабні рубки в заповіднику місцевого значення “Урочище Глоди” у Тернопільській області. У Кримському заповіднику

вони вирубали 70 тис м³ кримської сосни, понад 8 тис. га заповідного лісу було охоплено пожежами. До того ж, у цьому заповіднику татарськими “добровольцями” були винищені усі зубробізони [2].

У Донбасі ліс було частково вирубано у заповіднику “Гори Артема”, винищено біля підніжжя заповідника “Саур-Могила”. Квартал заповідного лісу було спалено в заповіднику “Грабова балка”.

За роки війни значно постраждали від військових дій – артвогню і створення оборонних споруд, лісові масиви Канівського і Софіївського заповідників.

Поруч із лісовими масивами заповідників німецько-фашистські окупанти завдали значних втрат і фауні об’єктів природно-заповідного фонду України. Так, зокрема, значну кількість тварин було вивезено німцями до Берлінського зоопарку із заповідника “Асканія-Нова” [1].

ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ. ПЛАН ГЕОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИКІВ В СРСР І УКРАЇНІ

Відновлення порушених за роки війни заповідних об’єктів, загальна активізація природоохоронної справи в Україні починаються після звільнення її території від німецько-фашистських загарбників – в жовтні 1944 року. Так, уже 16 грудня 1944 року в Полтавській області було заповідано Парасоцький ліс та Липянківський цілинний степ.

1 жовтня 1944 року відновлено Кримський природний заповідник. В 1945 і 1949 роках до складу заповідника долучають землі колгоспу “Третя п’ятирічка” і заказника “Лебедині острови” площею 15 га.

12 травня 1944 року відновлена діяльність Канівського біолого-географічного заповідника.

7 квітня 1947 року створено природний заповідник республіканського значення “Хомутівський степ” площею 1028 га.

27 травня 1947 р. Закарпатський облвиконком заповідає природні об’єкти на території площею 270 тис. га.

У 1948 році відновлено природний заповідник “Кам’яні Могили”.

Загалом на кінець 1940-х – початок 1950-х років в УРСР нараховувалось 12 природних заповідників республіканського значення. Початок 1950-х років проте відзначився як черговий етап тиску на заповідники.

Так, 29 серпня 1951 року вийшла постанова Ради Міністрів СРСР № 3192 “О заповедниках”, яка зобов’язувала Ради Міністрів союзних республік закрити 88 заповідників. Виконання цієї постанови в Україні призвело до закриття чотирнадцяти заповідників місцевого і п’яти заповідників республіканського значення. Також у Чорноморського заповідника для потреб сільського господарства було вилучено 1 тис. га земель. Від площ Азово-Сиваського заповідника аналогічно було вилучено 200 га.

12 листопада 1951 року вийшла постанова Ради Міністрів УРСР № 3358, якою передбачено передачу колгоспам Херсонської і Запорізької областей 1,5 тис. га земель із землекористування державних заповідників. Загалом, Україна втратила 33 тис. га заповідних земель, що складала 60% площі її природно-заповідного фонду.

Значної шкоди заповідним об’єктам України завдало захоплення радянського керівництва полюванням на диких тварин. Так, 9 серпня 1957 року вийшла постанова Ради Міністрів УРСР про реорганізацію Кримського та Азово-

Сиваського заповідників у заповідно-мисливські угіддя. В їх межах відбувалися всі види полювання, у т.ч. заборонені і на червонокнижних тварин. Практично у кожному великому заповіднику в Україні були створені мисливські спецдачі, як наприклад, в Розточчі, Поліському заповіднику.

Складне становище із заповідною справою в СРСР у 1950-х роках, постійне скорочення площ заповідних об'єктів, зумовили створення влітку 1957 року під керівництвом члена-кореспондента АН СРСР Є.М. Лавренка плану географічної мережі заповідників СРСР. В Україні планувалося створити: 1) Карпатський заповідник з шістьма філіалами в Закарпатській і Станіславській областях (Буковий ліс в урочищі Уголька, Великий луг Бугштинського лісгоспу, вершина гори Близниці, дубовий ліс в урочищі Атак, кедрові насадження в Горганах, тис в Княж-Дворі); 2) два філіали Кримського заповідника (гай із сосни Станкевича і Карадаг); 3) Український лісостеповий заповідник, до складу якого відносили Канівський заповідник, дубовий ліс Коробових хуторів на Сіверському Дінці в Харківській області, ліс Парасоцьке в Полтавській області, скелясті схили біля міста Кременець, степ "Пантелиха" в Тернопільській області; 4) Заповідник Михайлівська цілина; 5) Філіал Чорноморського заповідника в дельті Дунаю; 6) Український степовий заповідник з тринадцятьма філіалами: заповідник Хомутівський степ, Стрільцівський степ, Гори Артема, Асканія-Нова, урочище Дерезовате, Кам'яні Могили, Грабова балка у верхів'ях ріки Міус, Дубова балка, Саур-Могила, діброва Старий Манзир в Одеській області, Карлівський степ у Полтавській області, Провальський степ у Луганській області, степ Баюрки в Харківській області [2].

Загалом, в 1964 році під заповідниками було лише близько 0,02% території республіки. Проте починаючи з 1967 по 1971 рік кількість заповіданих об'єктів в Україні починає збільшуватись. За цей період площа заповідних територій республіки зростає в 3,5 рази.

20 лютого 1973 року створено Ялтинський гірський лісовий заповідник площею 14176 га та заповідник Мис Март'ян площею 240 га.

28 жовтня 1974 року засновано 98 заказників республіканського значення на площі 112,1 тис. га. Загалом на 1.01.1981 року на території України нараховувалося 9 природних заповідників республіканського значення та 1 національний парк.

СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ. ОСНОВНІ ІДЕЇ ТА НАПРЯМИ ЩОДО ОБГРУНТУВАННЯ І СТВОРЕННЯ ЕКОМЕРЕЖ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Поштовхом до вирішення питань щодо обгрунтування і створення екомережі в Україні стало проектування комплексних систем охорони природи. В Радянському Союзі вже у другій половині 70-х років ХХ сторіччя була розроблена конструктивна природоохоронна концепція, яка слугувала основою обгрунтування Територіальних комплексних схем охорони природи – ТерКСОПів [8].

За кордоном проектування комплексних систем охорони природи почалося наприкінці 80-х років 20 сторіччя. Так, чеські ландшафтні екологи А. Бучек, Я. Лаціна, І. Льов розробили концепцію ТSES – територіальних систем екологічної стабільності ландшафту. Аналогічна концепція була представлена американськими вченими Р. Форманом і М. Гордоном [5]. В основу цих робіт було покладено ландшафтний принцип. Приблизно в цей час інші американські вчені – Р. Носс, Л. Харіс, Р. Харрісон запропонували аналогічну двом попереднім

регіональну мережу особливо охоронюваних природних територій, яка, проте, ґрунтувалася на созобіологічних критеріях [3]. Проте попередники екомереж – перші ґрінвеї (greenways) з’явилися в Канаді ще у 1955 році [11].

Зазначені комплексні природоохоронні системи в цілому розроблялись з урахуванням теорії острівної біогеографії [9]. В якості “природних островів” – складових природоохоронних систем визначалися об’єкти ПЗФ різного рангу – природних і біосферних заповідників, національних природних парків тощо. Починаючи з 1961 року, в Україні було створено 30 заповідників і природних національних парків (табл. 2).

Таблиця 2.

Природні і біосферні заповідники та національні природні парки України
(за даними [2, 7])

Назва	Ранг об’єкта ПЗФ	Дата заснування	Площа, га	Природна країна, зона	Місце розташування природоохоронного об’єкта
Український степовий	Природний заповідник	1961	2768,4	степова	Донецька область
Поліський	Природний заповідник	1968	20104	мішанолісова	Житомирська область
Луганський	Природний заповідник	1968	1575,5	степова	Луганська область
Ялтинський гірськолісовий	Природний заповідник	1973	14230	Кримські гори	Автономна Республіка Крим
Мис Мартьян	Природний заповідник	1973	240	субтропічна	Автономна Республіка Крим
Провальський степ	Природний заповідник	1975	587,5	степова	Луганська область
Карадазький	Природний заповідник	1979	28755,2	субтропічна	Автономна Республіка Крим
Карпатський	Національний природний парк	1980	50303	Українські Карпати	Івано-Франківська область
Шацький	Національний природний парк	1983	48977	мішанолісова	Волинська область
Розточчя	Природний заповідник	1984	2080	Широко-лістянолісова	Львівська область
Крейдова флора	Природний заповідник	1988	1134	степова	Донецька область
Синевир	Національний природний парк	1989	40400	Українські Карпати	Закарпатська область
Медобори	Природний заповідник	1990	10516,7	Широко-лістянолісова	Тернопільська область
Дніпровсько-Орільський	Природний заповідник	1990	3766,2	степова	Дніпропетровська область
Кримський	Природний заповідник	1991	44175	Кримські гори, Лебедині острови	Автономна Республіка Крим
Карпатський	Біосферний заповідник	1992	–	Українські Карпати	Івано-Франківська, Закарпатська область
Азово-Сиваський	Національний природний парк	1993	52154	степова	Херсонська область

Вижницький	Національний природний парк	1995	7928,4	Українські Карпати	Чернівецька область
Подільські Товтри	Національний природний парк	1996	261316	лісостепова	Хмельницька область
Єланецький степ	Природний заповідник	1996	1675,7	степова	Миколаївська область
Горгани	Природний заповідник	1996	5344,2	Українські Карпати	Івано-Франківська область
Святі гори	Національний природний парк	1997	40589	степова	Донецька область
Яворівський	Національний природний парк	1998	7078,6	лісостепова	Львівська область
Казантипський	Природний заповідник	1998	450	степова	Автономна Республіка Крим
Опукський	Природний заповідник	1998	1592,3	степова	Автономна Республіка Крим
Дунайський	Біосферний заповідник	1998	46403	степова	Кілійська дельта Дунаю
Рівненський	Природний заповідник	1999	47046,8	мішанолісова	Рівненська область
Деснянсько-Старогутський	Національний природний парк	1999	16215	мішанолісова	Сумська область
Сколівські Бескиди	Національний природний парк	1999	35684	Українські Карпати	Львівська область
Ужанський	Національний природний парк	1999	39159,3	Українські Карпати	Закарпатська область

На сьогоднішній день в Україні активно проводяться комплексні дослідження питань щодо обґрунтування і створення національної екомережі та впровадження теоретичних результатів у практику природокористування. Зокрема це роботи В.А. Бокова [1983, 2002], В.Т. Гриневецького [2002, 2003], М.Д. Гродзинського [1993, 2003], В.М. Пашенка [1999, 2004], Г.В. Парчука [1998], О.Г. Топчієва [2003], Ю.Р. Шеляга-Сосонка [1987, 1999, 2004] та ряду інших вітчизняних дослідників.

Правовою базою для створення в Україні екомережі певною мірою можна визнати Загальнодержавну програму формування екомережі України на 2000-2015 рр (2000 р.) і Закон України “Про екологічну мережу України” (2004 р.).

Загалом, значення України, як однієї з найбільших країн Європи, у справі створення загальноєвропейської екомережі є дуже великим. Зокрема це зумовлене багатством України цінними територіями і акваторіями. Майбутня національна екомережа України як складова частина загальноєвропейської екомережі законо-мірно буде складатися з пов’язаних між собою регіональних мереж збережених природних і близьких до них наземних і аквальних ландшафтів.

Висновки. Першими примітивними природоохоронними об’єктами в межах сучасної території України були природні утворення, які мали сакральне

значення для перших поселенців і, скупчуючись на певній території, створювали своєрідну “природоохоронну” мережу, функціональність якої зумовлювалася численними табу та заборонами на всіляку господарську діяльність в її межах. Значення заповідних об’єктів, у сучасному їх розумінні, мали ліси, що охоронялися поруч із монастирями, мисливські угіддя для знаті, лісові дачі та дендропарки.

Подальша еволюція торгівельно-виробничих відносин у суспільстві, зокрема виникнення та розвиток капіталізму, а також – соціальні зворушення: Жовтнева революція, Громадянська та Велика Вітчизняна війни зумовили певну періодизацію подальшого розвитку природоохоронної справи в Україні:

- період з другої половини 19-початку 20 сторіччя;
- проміжок між закінченням Громадянської (1921-22 роки) та початком Великої Вітчизняної війни (22 червня 1941 року);
- воєнний період (червень 1941 року-жовтень 1944 року);
- повоєнний період (жовтень 1944 року-1967 рік)-1974 рік;
- 1974 рік-теперішній час.

Прообразом екомережі для території СРСР і, відповідно, України можна сприймати запропоновану влітку 1957 року географічну мережу заповідників СРСР. Разом з тим, вже у другій половині 1970-х років в СРСР була розроблена конструктивна природоохоронна концепція, яка слугувала основою для обґрунтування територіальних комплексних схем охорони природи – ТЕРКСОПів. На сьогоднішній день в Україні активно здійснюються комплексні дослідження питань обґрунтування і створення національної екомережі в т.ч. як складової частини загальноєвропейської мережі.

1. Борейко В.Е. Аскания-Нова: тяжкие версты истории 1826-1997. 2-е изд., доп. / Борейко В.Е. – К., 2001. – 171 с.
2. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине. 2-е изд., доп. / Борейко В.Е.– К., 2002. – 272 с.
3. Воронка В.П. Геоэкологическое обоснование оптимизации эоинфраструктуры Запорожской области: дисс. на соискание науч. степени кандидата геогр. наук: 11.00.11 / Воронка Владимир Петрович. – Симферополь, 2000. – 230 с.
4. Гурова Д.Д. Зміни ландшафтів під впливом сільськогосподарського природокористування на території Запорізької області (кінець XVIII – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.01 “фізична географія, геофізика та геохімія ландшафтів” / Д.Д. Гурова. – К., 2002. – 19 с.
5. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Гродзинський М.Д. – К.: Либідь, 1993 – 224 с.
6. Липа О.Л. Заповідники та пам’ятки природи України: реєстр-довідник / О.Л. Липа, А.П. Федоренко. – К., 1969. – 186 с.
7. Маринич О.М. Фізична географія України: [підруч.] / О.М. Маринич, П.Г. Шищенко / Київський національний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Знання, 2003. – 479 с.
8. Научные основы разработки территориальных комплексных схем охраны природы / В.С. Преображенский, А.А. Лютый, Я.Н. Жуков, [и др.] // Методы создания территориальных комплексных схем охраны природы. Материалы Всесоюзного совещания (Москва, 5-9 октября 1981 г.). – М., 1982. – С. 9-14.
9. Уилкоккс Б.С. Островная экология и охрана природы / Б.С. Уилкоккс; пер. с англ. // Биология и охрана природы [ред. М. Сулея]. – М.: Мир, 1983. – С. 127-142.
10. Филонов К.П. Изменение среды обитания животных в условиях сухих степей Северного Приазовья / К.П. Филонов // Изменения в населении и среде обитания животных СССР в XVI-XIX вв. Европейская часть СССР. – М., 1972. – С. 22-25.
11. Taylor J., Paine C. and Fitzgibbon J., 1995. From greenbelt to greenways: four Canadian case studies. *Landscape and urban planning*, Volume 33, Issues 1-3, (October 1995). – p. 47-64.